

Dr hab. Joanna Orzechowska
Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Darii Słupianek-Tajnert

"Kognitywna analiza czasowników percepcji wzrokowej w języku rosyjskim i polskim"

napisanej w Instytucie Filologii Rosyjskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza

pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Andrzeja Sitarskiego

Przedmiotem recenzji jest szczegółowa ocena, czy rozprawa spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.). Wymogiem art. 13 Ustawy jest by rozprawa doktorska przygotowywana pod opieką promotora stanowiła oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywała ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

Recenzję napisano pod kątem wymogów Ustawy. Recenzja obejmuje:

- przedstawienie formalnej struktury pracy,
- krytyczne omówienie układu i zawartości pracy,
- omówienie i ocenę problematyki badawczej,
- charakterystykę pracy od strony formalnej,
- ocenę dysertacji pod kątem art. 13 Ustawy,
- wnioski końcowe.

Formalna struktura dysertacji

Recenzowana praca obejmuje 236 stron tekstu, w tym bibliografię, składającą się z 123 pozycji naukowych (59 rosyjskojęzycznych, 63 polskojęzycznych, 1 angielskojęzycznej), spis słowników i adres korpusów języka polskiego i rosyjskiego, aneks frazeologizmów, zawierających badane jednostki językowe, oraz streszczeń języku polskim.

Na zasadniczą część pracy składają się: wstęp oraz sześć rozdziałów teoretyczno-empirycznych.

W dysertacji zamieszczono dwie tabele: wykaz czasowników percepcji wzrokowej,

będących elementami wyrażeń stałych (s. 184), oraz przedstawienie struktury konceptu 'percepcja wzrokowa' (s. 189-200).

Praca została napisana w języku rosyjskim.

Krytyczne omówienie układu i zawartości pracy

We wstępie autorka określa aparat pojęciowy, którym będzie się posługiwać w pracy – antropocentryczność, kognitywizm, koncept, językowy obraz świata.

Wprowadzeniem do badań lingwistycznych jest omówienie w rozdziale I procesu widzenia z punktu widzenia fizjologicznego, fizycznego i psychicznego. Autorka oparła się przede wszystkim na pracy psychologa Harveya Schiffmana, przetłumaczonej na język rosyjski. W tej części pracy podkreślono znaczenie widzenia w czasach współczesnych – epoce obrazka, dominacji kultury wizualnej.

W rozdziale II przedstawiono rezultaty prac rosyjskich i polskich językoznawców, w których opisywano zjawiska językowe, nazywające proces widzenia i organy wzroku. Autorka wykazała się znajomością tematyki, referując prace ponad 30 badaczy, jednocześnie udowadniając, że dotychczas proces wizualnej percepcji w planie porównawczym polsko-rosyjskim w podejściu kognitywnym nie był przedmiotem analizy.

W rozdziale III autorka przedstawia główne założenia i terminy lingwistyczne, użyte w pracy. Krótko opisana została historia powstania nurtu kogniwnistycznego w lingwistyce, z naciskiem na semantykę kognitywną, w oparciu o prace badaczy amerykańskich i rosyjskich. Przedstawione zostały kluczowe pojęcia, które są podstawą opisu naukowego w części analitycznej: konceptosfera, koncept, językowy obraz świata.

W swoim modelu analizy autorka opiera się na ustaleniach uczonych Uniwersytetu w Woroneżu: Zinaidę Popową i Josifa Sternina. Pod uwagę brane są również, szczegółowo zreferowane, i mające istotne znaczenie w dalszych rozważaniach założenia Anatolija Baranowa i Dmitrija Dobrowońskiego. Opisany został schemat analizy czasowników percepcji wizualnej.

Rozdział IV jest rozdziałem wstępnym części analitycznej. Autorka przedstawia źródła słownikowe, z których został wyekscerpowany materiał badawczy, omówia kryteria doboru materiału, prezentuje wybrane rosyjskie i polskie czasowniki percepcji wzrokowej, wyodrębnia z nich słowa kluczowe konceptu 'percepcja wzrokowa', określa źródła tekstów, na podstawie których zbadane zostanie funkcjonowanie tych czasowników w językowych obrazach świata.

Rozdziały V i VI stanowią część analityczną pracy. W rozdziale V omówiono semantykę polskich i rosyjskich czasowników, oznaczających percepcję wizualną, w rozdziale VI czasowniki rozpatrzone zostały jako element wyrażeń stałych, przede wszystkim frazeologizmów.

Rezultaty badań złożyły się na obraz konceptu 'percepcja wizualna' w polskim i rosyjskim

językowym obrazie świata. Zostały one zaprezentowane w rozdziale VII.

Omówienie i ocena problematyki badawczej

Celem pracy – co autorka nakreśliła we Wstępie – jest analiza czasowników w języku polskim i rosyjskim, oznaczających percepcję wzrokową, z punktu widzenia funkcjonowania ich w językowych obrazach świata Polaków i Rosjan i tworzących koncept 'percepcja wzrokowa'.

Część badawczą zawiera rozdział V i VI. Autorka konsekwentnie porusza się w ramach określonych pojęciami: lingwistyka kognitywna, antropocentryczność, koncept. Wszystkie swoje kroki badawcze uzasadnia nakreślonym obszarem badawczym. Ponieważ kognitywizm zakłada, że język tworzony jest przez doświadczenie człowieka, a percepcja wizualna jest najbogatszym źródłem doświadczeń, więc naturalnym wyborem doktorantki było oparcie się na założeniach lingwistyki kognitywnej w badaniach nad konceptem 'percepcja wizualna'. Ponieważ znaczenie jednostki językowej tworzy podstawę konceptu, autorka rozpoczęła od analizy semantyki wyekscerpowanych czasowników. Materiał badawczy został podzielony ze względu na subiekt percepcji wzrokowej, co odpowiada antropocentrycznemu spojrzeniu na semantykę czasownika. Wybór takiej klasyfikacji materiału badawczego wydaje się jak najbardziej uzasadniony.

Czasowniki percepcji wzrokowej zostały sklasyfikowane na podstawie znaczeń wyekscerpowanych ze słowników objaśniających. Uzasadnienie przyporządkowania czasownika do danej grupy oraz sama klasyfikacja nie budzą wątpliwości, materiał ilustracyjny potwierdza wyciągnięte wnioski.

W tej części pracy, niewątpliwie głęboko przemyślanej i starannie udokumentowanej, trudno doszukać się niedociągnięć i nieściśłości. Możliwe byłyby jedynie pewne uzupełnienia:

1) Grupę czasowników *видение vs. человек как социальное существо*, podgrupę czasowników ze znaczeniem 'nadzorować', 'sprawdzać', 'kontrolować' można byłoby uzupełnić o czasownik *дoглядáть*, którego jednym ze znaczeń, oprócz 1) 'opiekować się', 'pielęgnować', jest również 2) 'czuwać nad przebiegiem' (SJP).

2) W tej samej grupie zabrakło czasowników z antonimicznym znaczeniem (niedopatrzyć, *недoсмoтpeть*). Ponieważ skalowanie czynności percepcji wzrokowej było ujęte w grupie *видение vs. человек как биологическое существо* (np.: niedowidzieć, s. 63), można było oczekiwać takiego skalowania w pozostałych grupach.

3) Trudno operować i wyciągać wnioski na podstawie dwustopniowej skali wartościowania, zastosowanej w pracy (*положительные и отрицательные коннотации или ассоциации*), która nie zawsze sprawdza się w odzwierciedleniu skomplikowanej rzeczywistości. Brak na skali pośrednich wartości prowadzi do uproszczeń (они обладают главным образом отрицательными ассоциациями (s. 111); ...эти глаголы с точки зрения оценочности в большой степени

аналогичны глаголам... (s. 112), a czasem do błędnej interpretacji. Ma to miejsce, na przykład, przy opisie czasowników podglądać-podpatrywać. Autorka pisze: „на наш взгляд, употребление подсматривать/подpatrywać не отличается таким же сильным оценочным характером, как глаголы подглядывать/подglądać. Это обусловлено, может быть, тем, что пары этих глаголов обладают разной частотностью употребления...» (s. 112). Różnica w ocenie tych czasowników wynika raczej z różnic semantycznych (podglądać – wbrew woli obiektu, który nie chce być widziany), podpatrywać – podglądać, ale bez wyraźnego sprzeciwu obiektu, w określonym celu – nauczenia się), a pomyłka wynika z próby umieszczenia obu par czasowników w tym samym miejscu na skali wartości.

Przegląd czasowników percepcji wzrokowej pozwolił autorce na strukturalizację konceptu 'percepcja wzrokowa' we fragmencie językowych obrazów świata – polskiego i rosyjskiego, co było zadaniem tej części dysertacji.

W rozdziale VI autorka przedstawiła i przeanalizowała stałe związki wyrazowe (frazeologizmy, przysłowia, porzekadła), które w swojej strukturze zawierają czasowniki percepcji wzrokowej. Uwaga została skoncentrowana na tych elementach związków, które są nacechowane oceną, wartościowaniem. Stworzona została klasyfikacja ze względu na wartościujący element związku wyrazowego.

Wartością rozdziału jest oryginalna klasyfikacja, oraz podsumowanie każdego podrozdziału charakterystyką percepcji wzrokowej w językowym obrazie świata, wyekscerpowaną z obrazowości związków wyrazowych.

Wątpliwości budzi, zastosowana z większą intensywnością niż w rozdziale V, dwustopniowa skala wartościowania i różnicowanie na pozytywne i negatywne konotacje.

Podobnie jak w rozdziale poprzednim, autorka zawsze stara się zakwalifikować związki wyrazowe albo jako nacechowane pozytywnie, albo negatywnie. Dlatego sformułowanie użyte, na przykład na stronie 132, może być charakterystyką jakiegokolwiek grupy klasyfikacyjnej i prowadzić tylko do ogólnej konstatacji: „Среди этих выражений есть группа фразеологизмов, в которых выражено исключительно положительное отношение к объекту или положению вещей, другие фразеологизмы, в свою очередь, выражают лишь отрицательную эмоциональную оценку, а третьей группе принадлежат такие фразеологические обороты, которые обладают дуальным оценочным характером...» Polaryzacja aksjologiczna sprawdziłaby się raczej w antonimach (*смотреть прямо/косо*), chociaż i w danym przypadku, autorka zbyt sztywno stara się przyporządkować tylko jedną ocenę frazeologizmowi. Na przykład w wyrażeniu *патрeć прямо в оcy*, negatywne konotacje, związane z uległością i pokorą, doktorantka zalicza do wyjątków, ignorując konotacje związane z chamstwem, arogancją, buntem. Tego rodzaju interpretacja pozostaje jednak zawsze w sferze subiektywności oceny (co w pracy zostało podkreślone): bunt i

pokorę można ocenić pozytywnie lub negatywnie tylko w odniesieniu do innych faktów, zjawisk i sytuacji życiowych, a wyrażenie *ciężko patrzeć na kogoś* – może oznaczać empatię i współczucie, czyli odczucia traktowane jako pozytywne.

W rozdziale VII autorka zarysowuje strukturę konceptu 'percepcja wzrokowa' w językowych obrazach świata Polaków i Rosjan na podstawie czasowników percepcji wzrokowej. W tabeli podkreślono komparatystyczny charakter analizy, wyróżniono centrum konceptu, bliższe i dalsze peryferia. Udało się wyodrębnić cechy wspólne konceptu (uniwersalne) oraz cechy właściwe tylko dla danego języka.

Strona formalna pracy

Nie budzi istotnych zastrzeżeń. Nieliczne techniczne niedociągnięcia, jak użycie trzech rodzajów cudzysłowów, zastosowanie łączników zamiast myślników (s. 70. i inne), błędna numeracja (w tabeli s. 190), czy brak spacji, nie zakłócają odbioru treści i nie obniżają wartości merytorycznej pracy.

Doktoranta podjęła decyzję o napisaniu rozprawy w języku rosyjskim, co zwiększa jej wartość, ponieważ rozszerza zasięg pracy, ale jednocześnie wzrasta stopień trudności edycji tekstu.

Autorka wyszła z tej próby zwycięsko, nie udało się jednak całkowicie wyeliminować interferencji z języka polskiego: *высказывания к теме* (s. 13) *подтверждение сказанного* (s. 36), *вытекает скорее от* (s. 42), *часть упрекается в том* (s. 42), nadużywanie słowa *тема* w znaczeniu 'problem', 'zagadnienie' (s. 17). Są to jednak przypadki jednostkowe, wyjątkowe, potwierdzające znakomitą znajomość języka rosyjskiego autorki.

Ocena dysertacji pod kątem art. 13 Ustawy

Praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. W najnowszym nurcie badań kognitywnych zrealizowane zostały badania komparatystyczne czasowników percepcji wzrokowej wyekscerpowanych z systemu dwóch języków. Badania przeprowadzono w ramach semantyki kognitywnej i aksjologicznej.

Autorka zapoznała się, przyswoiła i zastosowała w swojej pracy osiągnięcia innych badaczy z zakresu objętego przedmiotem rozprawy. Dowiodła umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej poprzez zaprojektowanie i przeprowadzenie badań empirycznych, wnioskowania i opisu naukowego. Umiejętnie dobrała obszar badawczy, aparat pojęciowy, metodę badań, skonfrontowała wyniki badań z istniejącymi teoriami. W pełni zrealizowała przyjęty cel rozprawy.

Wnioski końcowe

Rozprawa doktorska mgr Darii Słupianek-Tajnert "Kognitywna analiza czasowników